

HANNAH ARENDT

**CONDITIA
,
UMANĂ**

Ediția a doua, cu un nou cuvânt înainte de Danielle Allen
și o introducere de Margaret Canovan

Traducere din engleză de
Georgeta-Anca Ionescu

HUMANITAS

Redactor: Alexandru Anghel
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

Hannah Arendt
The Human Condition
© 1958, 1998 by The University of Chicago.
All rights reserved.
Foreword by Danielle S. Allen © 2018 by Danielle Allen
Introduction by Margaret Canovan © 1998
by The University of Chicago
All rights reserved.
Romanian edition published by arrangement
with Agentia literara Livia Stoia.
Licensed by The University of Chicago Press,
Chicago, Illinois, U.S.A.

© HUMANITAS, 2025, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Arendt, Hannah
Condiția umană / Hannah Arendt;
trad. din engleză de Georgeta-Anca Ionescu. –
București: Humanitas, 2025
Index
ISBN 978-973-50-8979-5
I. Ionescu, Georgeta-Anca (trad.)
316

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
<i>Introducere</i>	17

CONDIȚIA UMANĂ

<i>Prolog</i>	33
I. Condiția umană	39
1. <i>Vita activa</i> și condiția umană	39
2. Expresia <i>vita activa</i>	44
3. Eternitate <i>versus</i> nemurire	50
II. Sfera publică și sfera privată	54
4. Omul: viețuitor social, sau viețuitor politic	54
5. <i>Polis</i> -ul și căminul	60
6. Ascensiunea socialului	70
7. Sfera publică: comunul	81
8. Sfera privată: proprietatea	89
9. Socialul și privatul	98
10. Locul activităților omenești	104
III. Munca	109
11. „Munca trupului nostru și lucrul mâinilor noastre“	110
12. Caracterul-de-obiect al lumii	123
13. Munca și viața	126
14. Munca și rodnicia	131
15. Caracterul privat al proprietății și al bogăției	139

16. Instrumentele de lucru și diviziunea muncii	148
17. O societate de consumatori	156
IV. Lucrul	166
18. Durabilitatea lumii	166
19. Reificarea	169
20. Caracterul instrumental și <i>animal laborans</i>	175
21. Caracterul instrumental și <i>homo faber</i>	183
22. Piața de schimb	189
23. Dănuirea lumii și lucrarea de artă	197
V. Acțiunea	205
24. Dezvăluirea agentului în vorbire și în acțiune	205
25. Țesătura de relații și poveștile puse în scenă	211
26. Fragilitatea treburilor omenești	217
27. Soluția greacă	222
28. Puterea și spațiul de manifestare	228
29. <i>Homo faber</i> și spațiul de manifestare	236
30. Mișcarea muncitorească	241
31. Înlocuirea tradițională a acțiunii cu fabricația	249
32. Caracterul de proces al acțiunii	259
33. Ireversibilitatea și puterea de a ierta	265
34. Imprevizibilitatea și puterea promisiunii	272
VI. <i>Vita activa</i> și epoca modernă	276
35. Înstrăinarea de lume	276
36. Descoperirea punctului arhimedic	285
37. Știința universală <i>versus</i> știința naturii	296
38. Apariția îndoielii carteziene	301
39. Introspecția și pierderea simțului comun	308
40. Gândirea și concepția modernă despre lume	313
41. Răsturnarea dintre contemplație și acțiune	317
42. Răsturnarea din <i>vita activa</i> și triumful lui <i>homo faber</i>	323
43. Înfrângerea lui <i>homo faber</i> și principiul fericirii	332
44. Viața ca bun suprem	340
45. Triumful lui <i>animal laborans</i>	347
<i>Mulțumiri</i>	353
<i>Nota editurii americane</i>	355
<i>Indice</i>	357

Prolog

În 1957, un obiect născut pe Pământ și făcut de om a fost lansat în spațiu, unde timp de câteva săptămâni a orbitat în jurul Pământului după aceleași legi ale gravitației care rotesc și mențin în mișcare corpurile cerești – Soarele, Luna și stelele. Sigur, obiectul făcut de om nu era un satelit natural ori o stea, un corp ceresc care să-și poată urma traiectoria circulară un răstimp care pentru noi, muritorii, legați de timpul pământesc, durează din eternitate în eternitate. Și totuși, pentru un timp, a reușit să rămână pe bolta cerească; a sălășluit și s-a mișcat în apropierea corpurilor cerești ca și cum ar fi fost îngăduit vremelnice în sublima lor companie.

Acest eveniment, de o însemnătate inegalabilă, mai important chiar și decât fisiunea atomică, ar fi fost întâmpinat cu deplină bucurie dacă n-ar fi fost dificilul context militar și politic care l-a însoțit. Dar, în mod straniu, nu bucurie ca pentru un triumf a fost; nu mândria ori admirația în fața extraordinarului puterii și măiestriei omenești a umplut inimile oamenilor, care acum, când își ridicau de pe pământ ochii spre cer, puteau zări acolo un obiect produs de ei înșiși. Prima reacție, manifestată pe moment, a fost de ușurare, în fața celui dintâi „pas făcut de om pentru a evada din temnița pământului“. Iar această ciudată afirmație n-a fost doar o scăpare a vreunui reporter american, ci ecoul neintenționat al extraordinarei vorbe care, cu mai bine de douăzeci de ani în urmă, fusese gravată pe monumentul funerar al unui mare om de știință rus: „Omenirea nu va rămâne pe veci legată de pământ“.

Simțămintele de felul acesta au precumpănit de la o vreme. Ele arată că oamenii de pretutindeni nu au întârziat deloc să țină pasul cu

descoperirile științifice și progresele tehnologice și să se adapteze la ele, ci, dimpotrivă, le-au luat-o înainte cu decenii întregi. Aici, ca și în alte privințe, știința a realizat și a confirmat ceea ce oamenii anticipau în visuri care nu erau nici fanteziste și nici vane. Nou este doar faptul că unul dintre cele mai respectabile ziare din țară a adus, în sfârșit, pe prima pagină ceea ce până atunci stătuse îngropat în paginile deloc respectabile ale literaturii științifico-fantastice (căreia, din păcate, nimeni nu i-a acordat până acum atenția cuvenită unui vehicul pentru sentimentele și aspirațiile maselor). Banalitatea afirmației n-ar trebui să ne facă să scăpăm din vedere cât de extraordinară era ea de fapt; căci, deși creștinii au numit pământul o vale a plângerii, iar filozofii și-au privit trupul drept o închisoare a minții ori a sufletului, nimeni în istoria omenirii n-a văzut până acum Pământul ca pe o temniță pentru trupurile oamenilor și nici n-a căutat cu atâta patimă să plece, la propriu, de aici pe Lună. Oare emanciparea și secularizarea epocii moderne, care au început cu o îndepărtare, nu neapărat de Dumnezeu, cât de un zeu care era Tatăl ceresc al oamenilor, se vor încheia cu o și mai fatidică repudiere a unui Pământ care a fost Mama tuturor viețuitoarelor de sub cer?

Pământul este chintesența condiției umane, iar natura terestră, după câte știm, este poate singura din Univers care le oferă ființelor umane un habitat în care să poată să se miște și să respire fără efort și fără artificial. Artificialul omenesc al lumii separă existența umană de orice mediu animal, însă viața ca atare e în afara acestei lumi artificiale, iar prin intermediul vieții omul rămâne legat de toate celelalte organisme vii. De ceva vreme, foarte multe demersuri științifice au vizat să facă „artificială” și viața, să rupă și ultima legătură prin care până și omul se numără printre copiii naturii. E aceeași dorință de a evada din temnița pământului care se vede și în încercarea de a crea viață în eprubetă ori în dorința de a amesteca la microscop „plasmă embrionară congelată provenită de la oameni cu capacități dovedite pentru a produce ființe umane superioare” și „pentru a [le] modifica mărimea, forma și rolul”; iar dorința de a evada din condiția umană vine, bănuiesc, tot din speranța omului de a-și prelungi viața mult dincolo de limita a o sută de ani.

Acest om al viitorului, pe care oamenii de știință ne spun că-l vor produce în nu mai mult de o sută de ani de-acum încolo, pare stăpânit de un spirit de revoltă împotriva existenței umane așa cum ne-a fost dată, ca dar

fără preț primit de nicăieri (dacă vorbim în termeni seculari), pe care vrea să-l schimbe, cum s-ar spune, cu ceva ce a produs el însuși. N-avem motive să ne îndoim de capacitățile noastre de a împlini acest schimb, după cum n-avem motive să ne îndoim nici de capacitatea noastră actuală de a distruge orice formă de viață organică de pe Pământ. Întrebarea e doar dacă vrem să ne folosim de nou-dobânditele noastre cunoștințe științifice și tehnice în această direcție, iar la întrebarea asta nu se poate răspunde prin mijloace științifice; este o întrebare politică de prim ordin și de aceea nu poate fi nicicum lăsată în seama oamenilor de știință profesioniști ori a politicienilor de profesie.

Chiar dacă astfel de posibilități încă țin de un viitor îndepărtat, primele efecte de bumerang ale marilor cuceriri ale științei s-au făcut deja simțite printr-o criză iscată chiar în sânul științelor naturii. Problema este că „adevărurile“ viziunii științifice moderne despre lume, deși pot fi demonstrate prin formule matematice și dovedite prin mijloace tehnologice, nu se vor mai lăsa exprimate firesc în vorbire și gândire. În momentul în care aceste „adevăruri“ sunt rostite conceptual și coerent, afirmațiile rezultate vor fi, poate, „nu chiar atât de lipsite de sens precum un «cerc triunghiular», însă oricum mai lipsite de sens decât un «leu înaripat»“ (Erwin Schrödinger). Nu știm încă dacă această situație este definitivă. Dar s-ar putea ca noi, care suntem ființe legate de pământ și am început să ne purtăm de parcă am locui în spațiu, să rămânem pentru totdeauna incapabili să înțelegem, adică să gândim și să vorbim despre lucrurile pe care, în schimb, suntem în stare să le facem. Asta ar însemna că creierul nostru, care constituie condiția fizică, materială a gândurilor noastre, e incapabil să țină pasul cu ceea ce facem, așa încât de-acum încolo chiar am avea nevoie de mașini artificiale care să gândească și să vorbească în locul nostru. Dacă s-ar dovedi adevărat că cunoașterea (în sensul modern de pricepere) și gândirea s-au despărțit de tot, atunci chiar ne-am transforma în robii neajutorați nu atât ai mașinilor, cât ai priceperii noastre, ființe lipsite de gândire rămase la mila tuturor dispozitivelor tehnice cu puțință, indiferent cât de criminale sunt.

Însă, chiar și lăsând deoparte aceste ultime și încă incerte consecințe, situația creată de științe are o mare însemnătate politică. Ori de câte ori intră în joc rolul vorbirii, situațiile devin, prin definiție, politice, căci vorbirea îl face pe om un viețuitor politic. Dacă am urma sfatul, pe care-l primim atât de des, de a ne adapta atitudinile culturale la starea actuală a

cuceririlor științifice, am adopta cât se poate de serios un mod de viață în care vorbirea nu mai are nici un sens. Fiindcă în prezent științele au fost silite să adopte un „limbaj“ al simbolurilor matematice care, deși la origine era menit să fie doar un sistem de prescurtare pentru propozițiile rostite, conține acum propoziții care sub nici o formă nu mai pot fi traduse la loc în vorbire. Motivul pentru care ar fi înțelept să ne îndoim de judecata politică a oamenilor de știință ca oameni de știință nu este neapărat lipsa lor de „caracter“ – nu au refuzat să dezvolte arme atomice – ori naivitatea lor – nu au înțeles că, odată ce au dezvoltat aceste arme, ei vor fi consultați ultimii cu privire la întrebuintărea lor –, ci tocmai faptul că se mișcă într-o lume în care vorbirea și-a pierdut puterea. Și orice fac ori știu ori experimentează oamenii poate avea sens numai în măsura în care se poate vorbi despre acele lucruri. S-ar putea să existe și adevăruri dincolo de vorbire, iar acestea să fie de mare însemnătate pentru om la singular, adică pentru om în măsura în care nu este un viețuitor politic, indiferent ce altceva ar fi el. Oamenii la plural, adică oamenii în măsura în care trăiesc și se mișcă și acționează în lumea aceasta, pot trăi prezența sensului numai fiindcă pot vorbi unii cu alții și se pot înțelege unii pe alții și pe ei înșiși.*

Un alt eveniment la fel de primejdios și poate tot pe-atât de hotărâtor stă să vină. E vorba de automatizare, care peste doar câteva decenii probabil că va lăsa pustii fabricile și va elibera omenirea de străvechea și cea mai firească ei povară, povara muncii și legătura necesității. Și aici este în joc tot un aspect esențial al condiției umane, însă răzvrătirea împotriva ei, dorința de a ne elibera de „pacostea și corvoada“ muncii, nu e modernă, ci veche de când istoria. Libertatea de a nu munci nu este nici ea nouă; cândva se număra printre cele mai statornice privilegii ale celor puțini. În această privință, se pare că progresul științific și inovațiile tehnologice au fost folosite doar pentru a obține ceva ce au visat toate epocile trecute, dar nici una n-a fost în stare să realizeze.

Totuși, lucrurile stau așa doar în aparență. Epoca modernă a adus cu ea o exaltare teoretică a muncii, rezultatul fiind transformarea *de facto* a întregii societăți într-o societate a muncii. Împlinirea dorinței, așadar, precum

* *Experience meaningfulness* (a trăi prezența sensului) și *make sense to each other* (a se înțelege om cu om, prin aceea că oamenii *fac sens* unii pentru alții vorbind) – sunt cele două expresii din limba engleză pe care le-am redat aici în traducere simplificat (n. tr.).

împlinirea dorințelor din basme, vine într-un moment în care ea nu mai poate fi decât în sine dăunătoare. O societate de muncitori e pe cale să fie eliberată din lanțurile muncii, iar această societate nu mai știe de activitățile mai înalte și mai semnificative de dragul cărora ar merita câștigată această libertate. În cadrul societății acesteia, care este egalitară fiindcă așa îi face munca pe oameni să trăiască laolaltă, nu mai există clase, nu mai există aristocrație, fie ea de natură politică ori spirituală, de la care ar putea începe din nou restaurarea celorlalte capacități ale omului. Chiar și președinții, regii și prim-miniștrii își gândesc funcția în termenii unei slujbe necesare pentru viața societății, iar printre intelectuali au rămas foarte puțini cei care consideră ceea ce fac muncă, și nu câștigarea existenței. Ne confruntăm cu perspectiva unei societăți de muncitori fără muncă, adică fără singura activitate care le-a rămas. Cu siguranță, nimic nu poate fi mai rău de-atât.

Cartea de față nu oferă un răspuns la aceste preocupări și nedumeriri. Astfel de răspunsuri se dau zilnic, și ele țin de practica politică, supusă acordului celor mulți, nu de teorie ori de opinia unei singure persoane, ca și cum ar fi vorba de probleme la care există o singură soluție posibilă. În cele ce urmează propun o reconsiderare a condiției umane din punctul de vedere al celor mai noi experiențe și al celor mai recente temeri ale noastre. Aceasta, evident, este o temă de gândire, iar lipsa gândirii – necugetarea nepăsătoare sau confuzia incurabilă sau repetarea complezentă a unor „adevăruri“ care au ajuns banale și goale – îmi pare una dintre cele mai pregnante caracteristici ale vremurilor noastre. Propun, așadar, ceva foarte simplu: nimic mai mult decât să gândim ceea ce facem.

„Ce facem“ este tema centrală a acestei cărți. Se referă doar la cele mai elementare structuri ale condiției umane, cu acele activități care, prin tradiție, precum și potrivit opiniei publice, sunt la îndemâna oricărei ființe umane. Din acest motiv și din altele, cea mai înaltă și poate cea mai pură activitate de care sunt în stare oamenii, activitatea de a gândi, am lăsat-o în afara prezentelor mele considerații. În mod sistematic, așadar, cartea se limitează la o discuție despre muncă, lucru și acțiune, cărora le sunt dedicate cele trei părți principale. Din punct de vedere istoric, în ultima parte a cărții tratez despre epoca modernă, iar în tot restul ei, despre diversele configurații din cadrul ierarhiei activităților așa cum le cunoaștem din istoria occidentală.

Epoca modernă însă nu e același lucru cu lumea modernă. Din punct de vedere științific, epoca modernă care a început în secolul al XVII-lea a luat sfârșit la începutul secolului XX; din punct de vedere politic, lumea modernă, în care trăim astăzi, a luat naștere odată cu cele dintâi explozii de bombe atomice. Nu pun în discuție această lume modernă, pe fundalul căreia a fost scrisă cartea de față. Mă limitez, pe de o parte, la o analiză a capacităților general umane care se nasc din condiția umană și sunt nepieritoare, adică nu se pot pierde ireversibil atâta vreme cât condiția umană în sine nu se schimbă. Scopul analizei istorice, pe de altă parte, este de a descoperi și arăta originea înstrăinării lumii moderne, a dublei ei fugi – de pe Pământ spre spațiu și din lume spre sine –, pentru a ajunge la o înțelegere a naturii societății așa cum s-a dezvoltat și s-a înfățișat ea în chiar momentul în care a fost copleșită de venirea unei epoci noi și încă necunoscute.

CAPITOLUL I

Condiția umană

I. Vita activa și condiția umană

Propun ca prin expresia *vita activa* să desemnăm trei activități omenești esențiale: munca, lucrul și acțiunea. Sunt esențiale pentru că fiecare din ele corespunde câte unei condiții de bază sub care i-a fost dată omului viața pe pământ.

Munca este activitatea care corespunde procesului biologic al corpului uman, ale cărui creștere spontană, metabolism și finală degradare depind de nevoile vitale produse și alimentate prin muncă în procesul vieții. Condiția umană a muncii este viața însăși.

Lucrul este activitatea care corespunde caracterului nenatural al existenței umane, care nu este înrădăcinată în mereu reluatul ciclu de viață al speciei și a cărei finitudine acest ciclu n-o compensează. Lucrul furnizează o lume „artificială“ de obiecte, net diferită de tot mediul înconjurător natural. Între granițele acestei lumi își află adăpost fiecare viață individuală, însă lumea aceasta în sine e menită să dureze mai mult decât toate și să le tranșeandă pe toate. Condiția umană a lucrului este mundaneitatea.

Acțiunea, singura activitate care are loc nemijlocit între oameni, și nu prin intermediul obiectelor sau al materiei, corespunde condiției umane a pluralității, faptului că oamenii, nu Omul, trăiesc pe pământ și locuiesc lumea. Toate aspectele condiției umane sunt întrucâtva legate de politică, însă această pluralitate este, mai precis, *condiția* – nu doar *conditio sine qua*

non, ci conditio per quam – a întregii vieți politice. Astfel, limba romanilor, poate cel mai politic popor care a existat vreodată, folosea cuvintele „a trăi“ și „a fi printre oameni“ (*inter homines esse*) ori „a muri“ și „a înceta să mai fi printre oameni“ (*inter homines esse desinere*) ca sinonime. Însă, în forma sa cea mai elementară, condiția umană a acțiunii este implicată încă din Geneză („A făcut [Dumnezeu] bărbat și femeie“), dacă înțelegem că această poveste a creării omului este diferită în principiu de cea potrivit căreia Dumnezeu a creat la început Omul (*adam*), la singular, nu la plural, așa încât mulțimea ființelor umane devine rezultatul înmulțirii.¹ Acțiunea ar fi un lux inutil, o intruziune capricioasă în legile generale ale comportamentului, dacă oamenii ar fi simple repetiții reproductibile la nesfârșit ale aceluiași model, a cărui natură ori esență ar fi pentru toți la fel și tot atât de previzibilă pe cât este natura ori esența oricărui alt lucru. Pluralitatea este condiția acțiunii umane pentru că suntem toți la fel, adică umani, așa încât nimeni nu este vreodată la fel cu altcineva care a trăit, trăiește ori va trăi cândva.

Toate cele trei activități și condițiile corespunzătoare lor sunt intim legate de condiția cea mai generală a existenței umane: nașterea și moartea,

1. În analiza gândirii politice postclasice, adesea este relevant de văzut care din cele două versiuni biblice ale poveștii creației este citată. Astfel, diferența dintre învățătura lui Isus din Nazaret și cea a lui Pavel se vede bine din faptul că Isus, vorbind despre relația dintre soț și soție, trimite la Geneză 1:27: „N-ați citit că Cel ce i-a făcut de la început i-a făcut bărbat și femeie?“ (Matei 19:4), pe când Pavel, într-un context similar, accentuează că femeia a fost creată „din bărbat“, așadar „pentru bărbat“, chiar dacă după aceea nuanțează întrucâtva dependența: „Totuși, nici femeia [nu este] fără bărbat, nici bărbatul fără femeie“ (1 Cor. 11:8–12) [Aici și pentru restul citatelor din Biblie, am folosit tr. rom. din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Institutul Biblic și de Misiune al BOR, București, 2018 (n. tr.)]. Diferența aceasta arată mult mai mult decât o simplă atitudine diferită față de rolul femeii. Pentru Isus, credința era strâns legată de acțiune (*cf.* mai jos cap. 33); pentru Pavel, credința era în primul rând legată de mântuire. Foarte interesantă în această privință este poziția lui Augustin (*De civitate Dei*, XII, 21), care nu doar că ignoră complet Geneza 1:27, ci vede diferența dintre om și animal în aceea că omul a fost creat *unum ac singulum* [„unul (și) singur“ (n. tr.)], pe când tuturor animalelor li s-a poruncit „să ia ființă mai multe (și) deodată“ (*plura simul iussit existere*). Pentru Augustin, povestea creației e un bun prilej pentru a sublinia diferența dintre viața animală, caracterizată de trăsăturile speciei, și existența umană, caracterizată de singularitate.